

¹ Upravený a rozšířený text části studie napsané původně pro sborník z vídeňského symposia *Alois Musil – Scheich Musa: ein österreichisch-tschechischer Orientpionier* (27. 11. 2008), který nebyl publikován.

² Gellner 1995, s. 45–46.

³ „Prohlásil jsem ministru Novákovi, že náš zájem na Prof. Musilovi jest v první řadě vědecko-propagační...“ (Hlášení kancléře dr. Přemysla Šámala o komunikaci s ministrem průmyslu, obchodu a živností Ladislavem Novákem ze 4. listopadu 1929, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, dále AKPR, T 1231/29)

⁴ Různé útoky vlastně neustaly nikdy. Ještě i s odstupem mnoha let, 21. srpna 1930 dostala kancelář prezidenta od informátora hlášení v podobě novinových výstřižků z 1. srpna. List *Slovák* otiiskl dopis profesora Vojtěcha Šandy, který Musila sice přímo nejmenoval, ale jeho identita byla zřejmá. „[...] starých zúrivých Rakušiakov bolo v CSR pardonované až dost. [...] Známa na pr. pána, ktorý vo vojne veľmi účinne pracoval proti Trojdohode a tým proti oslobodzovacej akcii česko-slovenskej, za ktorú iní boli žalárovaní, vešaní a strieľaní, hrde nosil vojenskú uniformu, vo válečnom území s najvyššieho rozkazu rozdával dľa svojho dobrozdania rakuške rady a už pred vojnou hral si vo Viedni na takého Nemca, že so svojimi krajanmi nechcel ani česky hovoriť, hoci nemecky vôbec poriadne nerozumel. Dnes ten pán, so započítaním všetkých rakuských rokov, je riadnym profesorom na Karlovej univerzite, berie veľmi veľké (»tučné«) subvencie z ministerstva zahraničia a je u pána prezidenta persona gratissima.“ (AKPR, T 1112/30)

⁵ Musilova sekretářka Anna Blechová jej charakterizovala jako „velmi vřelý“. Dopis Anny Blechové Theodoru Procházce ze 4. března 1977, rodinný archiv Františka Jordána. Srov. rozhovor dr. Jordána s A. Blechovou v roce 1971: „Takže se dá říci, že přes určité názorové rozdíly Masarykovy a Musilovy v oblasti společenskopolitické, nevadilo nic těmto mužům, aby se neshodli v oblasti vědecké a v propagaci nového státu. — B: Ano, ano, ano! V práci pro novou vlast oba dva veliké úsilí vykonali a vydali.“ (Jordán 2001, s. 250)

⁶ Reich 1938, s. 6.

Alois Musil jako zakladatel československé orientalistiky – ve službách republiky¹

PAVEL ŽĎÁRSKÝ

Po složitém přechodu z Vídně do Prahy na Univerzitu Karlovu, který jsme mohli sledovat v předcházejícím článku „Alois Musil jako zakladatel československé orientalistiky: z Vídně do Prahy“ (Nový Orient 1/2013), začal významný český orientalista a cestovatel Alois Musil (1868–1944) neprodleně působit v rámci nového československého státu jako zakladatelská postava svého oboru. Podporován prezidentem Masarykem uvedl pro odborné, politické a hospodářské kruhy svůj program zahrnující založení Orientálního ústavu a zahájil pedagogické působení na univerzitě a publicistickou činnost v řadě periodik. Na obzoru se mu navíc rýsovala Masarykem žádaná, hospodářsky a politicky zaměřená mise do Orientu. Musila ale především trápila otázka, jak se vypořádá se zpracováním a publikováním odborných poznatků z cest konaných v letech 1908–1915 ještě v rakousko-uherských službách. Jak edice jeho *operis magni* v USA probíhala a jak skončily další Musilovy a Masarykovy plány, ukážeme ještě v příštích dvou příspěvcích.

Úvodem

Musilova činnost v rámci Československé republiky je úzce spjata s osobností zakladatele nového státu, s prezidentem Tomášem Garriguem Masarykem. Na jejich protikladné působení během první světové války bylo již poukázáno mnohokrát. Snadno bychom mohli najít i řadu dalších zásadních odlišností, které se ale ve vztahu obou mužů neprojevovaly. Katolický kněz,

jenž na mnohonárodnostní podobu vznikajícího státu pohlížel s jistou nedůvěrou, muž velmi konzervativního ražení, rozený sedlák se silnou vazbou k půdě a k elektorátu agrárníků, v jejichž tisku zhusta publikoval, měl v mnoha ohledech ideově blíž spíše k budoucímu druhorepublikovému premiérovi Rudolfovi Beranovi. Musilova minulost, jeho kněžství ani názorová zakotvenost – nic z toho však nebylo pro Masaryka podstatné. Dokázal totiž odhadnout, že by Musilův přínos republiky mohl mít svou váhu.

Alois Musil a T. G. Masaryk

Významný filosof, sociolog a antropolog Ernest Gellner srovnával Musila s Masarykem s tím závěrem, že přes všechny protiklady měli zároveň mnoho společného a jistě k sobě chovali sympatie. Oba vzešli z prostého moravského prostředí a stali se univerzitními profesory, spojoval je také až puritánsky přísný životní styl a mravnost založená na teistických základech.² Můžeme dodat, že i houževnatá činorodost a společný zájem: Musil toužil vydat plody své mnohaleté práce a Masaryk si velmi dobře uvědomoval jeho cenu pro vznikající stát a vědu.³ Jak víme, Musilovy začátky v Československu v roce 1919 přesto nebyly nijak jednoduché, od útoků v parlamentu a kampaně v tisku jej prezidentův zájem uchránit nemohl.⁴

Musilův osobní vztah k Masarykovi se začal utvářet o třicet let dříve.⁵ Setkal se s ním v roce 1889 v Turčianském Svatém Martině ještě jako bohoslovec. Vzpomínal, jak profesor Masaryk zdůrazňoval nutnost mít při vědecké práci pevný vlastní názor.⁶ Pro Masaryka, který sám nedlouho před tím procházel tvrdou palbou v rámci rukopisné aféry, to muselo být palčivé, bytostné téma – a na mladého studenta intimní rozhovor i osobnost Masarykova silně zapůsobily. Zmínil se o tom v roce 1928 i prezidentovu kancléři Přemyslu Šámalovi:

Slovutný a milý pane kancléři, vyslovte laskavě mé srdečné díky panu prezidentu za pozornost mně projevenou. Řekněte mu, že mně byl vzorem od r. 1889, kdy jsem se s ním setkal a dlouho hovořil v Turčianském sv. Martině. Zasel do mého nitra seménko, které se ujalo, rostlo a přináší-li dnes nějaké ovoce, má na něm zásluhu hlavně ten, kdo je zasel. Byl to on, který mi vštípil myšlenku, abych hledal nové cesty a nová řešení starých záhad. Tato myšlenka mne nabádala, abych nebyl veden, nýbrž abych se snažil vést, a dala mi zapomínat na nebezpečí a útrapy, ozařujíc jediný můj životní cíl, přispět k osvětě lidstva.⁷

Masaryk, který již delší čas projevoval zájem o slovenskou otázku,⁸ přijel do Turčianského Sv. Martina, centra kulturního života na Slovensku, poprvé začátkem srpna 1887 na národopisnou výstavu lidových výšivek a expozici obrazů slovenského venkova od výtvarníka Jaroslava Věšína. V Bystrici u Martina si našel letní byt, kam se pak vracel po více než deset let.⁹ O dva roky později se během letních prázdnin jedenadvacetiletý Alois Musil vydal se dvěma spolužáky na cestu po Slovensku. V Musilově pozůstalosti v Muzeu Vyškovska se zachoval z jejich putování deník, ve kterém je setkání s profesorem Masarykem podrobně popsáno.¹⁰ Je z něho patrné, nakolik byli mladí katoličtí bohoslovci seznámení s Masarykem znejistěni.

Trojice studentů se v Martině rozhodla mj. navštívit redakci *Národních novin*, kde zastihli několik předních osobností martinského kulturního života. Přivítal je zde redaktor Ambro Pietor a představil jim Svetozára Hurbana Vajanského. Spolu s ním se tehdy seznámili i s dalšími významnými slovenskými intelektuály: dr. Pavolem Mudroňem a Jozefem Škultétyem. Do hovoru „o způsobu, jakým by se pěstovala větší vzájemnost mezi Moravany a Slováky“, se podle líčení v deníku po chvíli vmísil i muž, jenž návštěvníky delší dobu bedlivě pozoroval přes rozečtené noviny – profesor Masaryk. Dojem, který jeho představení vyvolalo („Bezděky jsme se zachvěli a ustrnule patřili...“), musel Masaryka pobavit: „Vy jste, pánové, o mně již asi pěkných věcí slyšeli, že se mne tak lekáte,“ konstatoval na úvod. Mladíci se nejprve vyptávali na podrobnosti osobního rázu a i z toho je patrné, jak se špatná Masarykova pověst neslučovala s jeho vlídným a usměvavým vystupováním. Rozhovor byl evidentně z obou stran velice otevřený a Masaryk s nadhledem komentoval me-

diální kampaň proti své osobě („smíchem odbýval mnohé výtky novinami mu činěné“), mj. rázně odmítl i z katolických kruhů šířené nařčení, že je ateista.

Při debatě o náboženství doprovodili Masaryka na jeho výzvu až do Bystricky.

Musilovým rukopisem je v deníku připsáno hodnocení, které vystihuje rozporuplné pocity studentů – varovně zdvižený katolický prst vůči Masarykovi zcela nepřemohlo ani jeho přirozené charisma: „Výmluvnost jeho oslňuje. Slova mu plynou jako med – a srdce se chvěje sladkou touhou, by jim stále naslouchati mohlo. Mluví tak klidně – tak přesvědčivě, že nezasvěcenec jest přesvědčen, tak a ne jinak se věci mají. Výmluvnost taková je velmi nebezpečná.“

Musila s Masarykem přitom pojila i tato zvláštní okolnost: na jaře 1906 stanul Masaryk před soudem viněn přímo sókratovskou žalobou ze „zločinu rušení náboženství“. Ve stejném roce byl Musil denunciován, že popírá zázraky. „Noviny o něm otiskovaly články s nadpisy: Musil nevěrec, Musil neznaboh, a našly se zbožné duše, které za něho dávaly na modlení, aby ho Pán Bůh při svaté víře zachovati ráčil.“¹¹

Je rovněž určitou ironií osudu, že první Musilovo setkání s Masarykem se odehrálo na Slovensku, kde se budoucí zakladatel republiky Čechů a Slováků snažil Slováky blíže poznat. Musil, podle svých slov v pomnichovské době, už kdysi koncepci společného státu nevěřil. Nevedly ho k tomu ale důvody primitivně nacionalistické, nýbrž poukazoval na zásadní kulturní a historické odlišnosti obou národů. V dopisu své známé, Josefině Nyklesové, z 13. března 1939 dokonce tvrdil, že ještě před vznikem Československa sdělil pochybnosti přednímu českému politikovi, aniž by však jeho totožnost více upřesnil.¹² Je ovšem otázkou, nakolik byla tato slova diktována dobovou situací a atmosférou v předvečer vzniku Slovenského štátu...

Musil si přitom v době svého působení na Karlově univerzitě Slovensko oblíbil jako častou destinaci letních prázdninových pobytů, během nichž nadiktoval sekretářce Anně Blechové nedlouhou svou knihu. Například na faře v Dlhé u Trnavy, kde pobýval u faráře Jozefa Zlatoše, jak Musilovi doporučil jeho žák z Vídeňské univerzity a farářův synovec Štefan Zlatoš. Když v roce 1936 vznikla v Bratislavě katolická bohoslovecká fakulta, byl dr. Zlatoš jmenován mimořádným profesorem starozákonní biblistiky. Musil zcela v prvorepublikovém duchu praktické podpory slovenské vzdělanosti slíbil zapůjčit

⁷ Musilův dopis z 2. července, AKPR, D 4532/28.

⁸ Čapek 1990, s. 132.

⁹ Viz např. Polák 2001, s. 160; či Opat 1990, s. 209–210.

¹⁰ Muzeum Vyškovska, historická sbírka, pozůstalost Aloise Musila (dále MV), H 19519/16. Je nazván *Z cesty na Slovensko* a podepsán je Alois Musil. Rozdílný rukopis záznamu svědčí o tom, že se kamarádi při sepisování zážitků, doplněných zeměpisnými a dějepisnými údaji, střídali. Cesta na Slovensko začala 31. července 1889.

¹¹ Reich 1930, s. 68.

¹² „Bylo to ke konci r. 1916, kdy jsem varoval vynikajícího našeho politika, aby nespínal naše dějiny se slovenskými.“ (Průklep Musilova dopisu Josefině Nyklesové z 13. března 1939, MV, H 23526)

nové fakultě svoji vědeckou knihovnu. Zlatoš, jehož mentorem nepřestal být až do své smrti,¹³ navíc na konci války přeložil do slovenštiny tři Musilovy dobrodružné knihy pro mládež, které vyšly v roce 1945 nákladem Spolku sv. Vojtecha v Trnavě: *Na Sinaji, V púšti* (čes. *Po prvé v poušti*) a *V tóni križiackeho hradu. Cestopisné črty z potuliek Moabskom, krajinou za Mŕtvym morom (Ve stínu křížáckého hradu)*.¹⁴

Zakladatelovy velké plány

Revue *Naše doba* již 20. prosince 1919 otiskla první část Musilova článku *Naše úkoly v orientalistice a v orientě* (dokončení vyšlo den před Musilovým jmenováním 20. ledna 1920).¹⁵ Text je možné chápat jako programové prohlášení muže, který se skutečně chápal zakladatelského úkolu, jímž byl pověřen z nejvyšších míst.¹⁶ Musil načrtl své představy nejen vědecké a kulturní, ale i politické a hospodářské. Základ pro zahraniční styky bylo podle něho třeba začít budovat na domácí půdě. Vztahy s Orientem označil za velmi důležité i z ekonomického hlediska. Československo nemohlo být koloniální velmocí, ale mělo kvalifikovanou pracovní sílu a vyspělý průmysl. Orient mohl poskytnout suroviny i odbytiště hotových výrobků a mnohé pracovní příležitosti.¹⁷ Musil nabízel i velké množství osobních kontaktů, které by mohly být pro navázání vztahů klíčové. Československá orientalistika se tak měla stát oborem, který by byl prospěšný celé společnosti. Neměla být záležitostí jen několika specializovaných odbor-

níků, ale přesahovat z filozofické fakulty např. i na techniku či vysoké školy obchodní.

Musil představil i zcela konkrétní návrhy kroků, které k vytčeným cílům měly postupně vést. Na prvním místě to bylo zřízení školy živých orientálních jazyků. Inspiraci čerpal z vídeňské K. K. öffentliche Lehranstalt für orientalischen Sprachen.¹⁸ Její brány se měly otevřít ve večerních hodinách všem gramotným zájemcům ve dvou stupních či odděleních. Obecné oddělení by poskytlo jazykové znalosti na základní komunikační úrovni, zvláštní oddělení by vedlo frekventanty i ke čtení a zvládnutí pravopisu. K tomu by na obou stupních patřily stručné přednášky o zeměpisu, dějinách, literatuře, islámu, orientálních křesťanských církvích, ale i o politických stranách a společenských a hospodářských reáliích východních zemí. Prospěch měli mít absolventi nejširšího spektra: od řemeslníků po živnostníky, průmyslníky, inženýry a lékaře.

Ještě významnějším počinem, opět podle rakouského vzoru, se mělo stát založení orientální společnosti (později se již Musil držel označení Orientální ústav). Nová instituce se měla vybudovat na podobném principu jako rakouská C. K. orientální a zámořská společnost (K. K. österreichische Orient- und Überseegesellschaft), jejímž byl Musil spoluzakladatelem a v níž aktivně působil jako šéf kulturní sekce.¹⁹ Společnost měla zajišťovat cesty do Orientu různým odborníkům, ale i umělcům a obchodníkům, pečovat o krajiny tam již působící, podporovat publikační a přednáškovou činnost, archeologické vykopávky a etnografické bádání.²⁰

¹³ „[...] Vaši posluchači, Vaše kněžstvo a Váš národ od Vás očekávají duchovní tvorbu, díla, knihy, které by je poučovaly, vedly a hlavně vychovávaly. Podle vlastní zkušenosti mohu říci, že vyučování, přednášek je nadbytek a opravdové výchovy je nedostatek. Vždycky jsem viděl v nadaném Zlatošovi vychovatele nejen slovenského kněžstva, nýbrž i dobrého slovenského lidu.“ (Musilův dopis Zlatošovi z 3. ledna 1944, MV, H 23698)

¹⁴ O tom, že jeho knihy vyjdou ve slovenštině, se Musil již nedověděl. Dopis k Velikonocím roku 1944, ve kterém ho Zlatoš žádal o povolení ke slovenskému vydání, na statek v Otrybech nedošel. Musil zemřel na selhání ledvin dva dny po Velikonocích, 12. dubna 1944.

¹⁵ Musil 1919, s. 176–182; 1920a, s. 270–281.

¹⁶ Text vychází z Musilova memoranda, jež pro revue rozšířil na Drtinovo přání. (Drtinovy dopisy Musilovi z 1. a 20. listopadu 1919, MV, H 18551) Celý článek vyšel ještě jako separát, zvláštní otisk textu z *Naší doby* (Musil 1920b), což podtrhuje jeho význam. Ten byl vydán z popudu ministerstva zahraničí, které si objednalo 100 výtisků. (Drtinův dopis Musilovi z 10. ledna 1920, MV, H 18551)

¹⁷ „Tam se nacházejí skoro všechny suroviny, jichž potřebujeme, není, a v dohledné době tam nebude tovarů na jemné zboží a z Bratislavy máme cestu otevřenu.“ (Musil 1920a, s. 278) V podobném duchu psal Musil pro věstník ministerstva zahraničí v článku *My*

a Orient. (Musil 1920c) Význam Bratislavy upřesňuje např. v dopisu ministrově školství Josefů Šustovi: „Včera u mne byl poslanec [Kornel] Stodola a žádal mne, abych se staral také o orientální veletrh v Bratislavě. [...] Je nutno, aby na filosofickou fakultu bratislavské university přišel orientalista, který by znal dobře pobřeží černomořské a cesty vedoucí odtud do Persie. Vývozní a dovozní branou bude pro nás Batum a středisky Tiflis a Tebríz.“ (Musilův dopis Šustovi ze 17. února 1921, Národní archiv Praha (dále NA), fond Josef Šusta, karton 7, č. 9)

¹⁸ Ke škole viz dokumenty v Muzeu Vyškovska (MV, H 19548).

¹⁹ Vznikla transformací z K. K. Österreichisches Handelsmusea.

K Musilově roli ve vídeňské orientální společnosti a při zakládání Orientálního ústavu viz především dokumenty v Muzeu Vyškovska (MV, H 19549–H 19552), dále Gombár 1995, Bečka 1995 a Navrátilová – Mišek 2002.

²⁰ Určitou kuriozitou programu byl Musilův plán umožnit dvouletý pobyt na Blízkém východě učitelům nemocným tuberkulózou. Tamní podnebí mělo prospět jejich zdravotnímu stavu a Musil, který nosil myšlenku v hlavě už před válkou, vyjednal kdysi poblíž Nazaretu dům s kapacitou pro 20 osob. Úspěšnost léčby odhadoval na 95 procent proti přibližně 50 procentům v tuzemských podmínkách.

Dalším bodem programu mělo být v horizontu pěti let zřízení orientální knihovny, jež by čítala alespoň 20 000 svazků. Organizačně ji chtěl přidružit ke knihovně univerzitní, která by poskytla již pořízené tituly. V neposlední řadě bylo podle Musila nutné založit na univerzitě v Praze orientální ústav (katedru)²¹ s jeho vlastní knihovnou s přibližně 1000 nejdůležitějších svazků.

Musil rovněž plánoval vydávání časopisu a pořízení sbírky „světelných obrazů“, jak se tehdy nazývaly skleněné diapositivy, pro oživení přednášek. Sám šel v tomto ohledu příkladem.²² Dále bylo podle Musila nutné zajistit řadu přístrojů pro výzkumné cesty a vykopávky v Orientu.²³ Zároveň odhadl i finanční náklady na zřízení jednotlivých institucí.²⁴

Vstup na pražskou univerzitu

Po vyčerpávajícím ročním boji o přechod z vídeňské na pražskou univerzitu se Musil počátkem roku 1920 dočkal satisfakce.²⁵ Jeho inaugurační přednáška na Univerzitě Karlově se konala v sále přírodovědeckého ústavu na Albertově 11. února za účasti novinářů a politiků v čele s ministrem zahraničí Edvardem Benešem.²⁶ Musil ji zahájil poděkováním profesorskému sboru filozofické fakulty, ministerstvu školství a prezidentu Masarykovi, že mu byl návrat na českou akademickou půdu umožněn.

V závěru znovu zazněla Musilova vize, která odpovídala představám univerzity a vlády, jimiž bylo Musilovo jmenování zdůvodněno:

Ale rád bych užil svých trudně nashromádaných zkušeností i ku praktickému prospěchu své vlasti a svých posluchačů. Není města v orientě, v němž bych neměl známých a důvěrníků.²⁷ Jsou to po většině muslimové, lidé zámožní a prozíraví, kteří by rádi povznesli svou vlast jak kulturně tak národohospodářsky. Proč bychom nemohli těchto snah podporovati? Orient nám může nahraditi kolonie, může nám dodávati suroviny výměnou za různé výrobky a může poskytnouti četným našim krajanům výhodná působiště životní. Třeba jen, bychom soustavně probouzeli zájem pro živý orient u nás doma a v orientě pro svoji vlast, bychom na podkladě kulturním umožnili čilé styky národohospodářské. Proto bude naší snahou, bychom vybudovali orientální knihovnu, školu živých jazyků a velký orientální ústav a prosím vás, byste tyto naše rozumné snahy, sledující blaho republiky, všichni podporovali. Šířiteli těchto snah budete pak vy, posluchači moji. Přičiním se, bych vám líčil orient nikoliv dle cizích knih, ale dle skutečnosti, bychom si s pomocí ostatních kolegů vychovali československou obec orientalistů, jejíž úsudky by byly váženy v celém světě vědeckém.²⁸

²¹ Dnes mu odpovídá Ústav Blízkého východu a Afriky (ÚBVA) na FF UK. Rozlišujeme zde, s výjimkou autentických citací z Musilových textů (!), psaní velkého počátečního písmena v případě Orientálního ústavu (dnes v rámci Akademie věd ČR) a malého písmena v případě ústavu-katedry Filozofické fakulty UK. Musil byl v psaní nedůsledný a stejně nedůsledný byl i v psaní slova Orient/orient. Rovněž kromě citací uvádíme slova Orient, Východ, Západ, Okcident s velkým počátečním písmenem ve významu civilizačním a kulturním, na rozdíl od významu geografického. Výjimkou je pochopitelně zavedené psaní Blízký východ či Dálný východ.

²² V Musilově pozůstalosti v Muzeu Vyškovska se jich dochovalo několik desítek.

²³ Na Musilovy zmínky o archeologických vykopávkách v článku o úkolech československé orientalistiky výslovně navázal 20. dubna 1920 v revue *Naše doba* Bedřich Hrozný, v rovněž programním textu *Nové úkoly orientální archeologie* (Hrozný 1920, s. 484–490).

²⁴ Např. orientální společnost měla přijít na 100 000 Kč ročně pro dalších deset let, 50 000 Kč ročně na dalších pět let plánoval pro orientální knihovnu, jazyková škola měla stát 30 000 Kč každý rok. Náklady na zařízení pro tuberkulózní učitele odhadl ročně na 40 000 Kč pro dalších 15 let.

²⁵ Podrobně o tom bylo pojednáno ve zmiňované předchozí části (NovOr 68/2013/1, s. 50–56).

²⁶ Beneše doprovázela z ministerstva zahraničí řada předních úředníků, stejně jako z ministerstva vyučování a dalších. Musilovu přednášku si nenechal ujít kancléř Přemysl Šámal, mnozí poslanci Národního shromáždění a intelektuální a umělecká elita – univerzitní profesori

a spisovatelé. Přednášku uvedl děkan filozofické fakulty Bohumil Němec (reportáž přinesl *Venkov* 12. 2. 1920, s. 4).

²⁷ Jak vypadala Musilova praktická podpora a úvahy o zapojení jeho kontaktů, si můžeme udělat představu mj. z dopisu Benešovi, v němž Musil 23. června 1920 orodoval za kolegu Vincence Lesného:

„Velmi bych byl rád, kdyby naši nastávající univerzitní profesori pobýli nějaký čas v cizině [...] Proto se snažím jednotlivcům pobyt v cizině umožniti a prosím Vás, pane ministře, byste mi v tom napomáhal. [...] Dnes se přimlouvám za soukromého docenta V. Lesného. Dostal státní podporu, by mohl několik měsíců studovati v Londýně. Cesta tam a zpět by ho stála snad více než sám pobyt. Proto Vás, pane ministře, prosím, byste ho poslal do Londýna a zpět jako kurýra. Pomůžete mu a myslím, že se v něm nesklameme [sic!]. Snad se mi podaří později, že ho dostanu do soukromých služeb velké společnosti indické, aby mohl ze dvou let studovati jako smluvní úředník v Indii samé. [...] Poptá se v nejbližších dnech u p. min.[isterského] taj.[emníka] [Jana] Skalického.“ (Archiv Ústavu T. G. Masaryka, dále AÚTGM, fond Edvard Beneš, Kor. 42, složka 38) Podobně se přimlouval u ministra školství Josefa Šusty za Jana Rypku, jenž prosil Musila o pomoc při hledání zaměstnání (Musilův dopis Šustovi z 11. prosince 1920, NA, fond Josef Šusta, karton 7, č. 5), či Felixe Tauera (v té době profesora dějepisu na žižkovském gymnáziu), zda by dostal ze školy dovolenou na studijní pobyt v Orientu. S Benešem měl Musil domluveno, že Taueru využije ministerstvo zahraničí v Istanbulu. (Musilův dopis Šustovi ze 17. února 1921, NA, fond Josef Šusta, karton 7, č. 9)

²⁸ Musil 1921, s. 226.

Pravidelné přednášky letního semestru 1920 zahájil Musil v úterý 24. února.²⁹

Neuskutečněná orientální mise

I když Musil opakovaně deklaroval, že další výpravu už nepodnikne,³⁰ na Masarykovo přání se už v roce 1920 chystal na velkou cestu na Blízký a Střední východ, kde měl hájit politické a obchodní zájmy Československa. Od října 1920 byly na účtu Zemské banky připraveny finanční prostředky na mnohaměsíční misi zahrnující návštěvu různých zemí od severní Afriky po jihozápadní Asii, kterou s ním měl absolvovat legační rada ministerstva obchodu dr. Zdeněk Fafl. Přestože byly k dispozici peníze i zcela konkrétní plán, cesta se mnoho let odkládala a nakonec se nikdy neuskutečnila. Samotný Musil o ni vůbec nestál, ale chápal ji jako úkol od prezidenta Masaryka a svou povinnost vůči vlasti. Delegace měla propagovat i československý Orientální ústav a průtahy při jeho založení byly jedním z důvodů odkladu cesty.³¹

Vedle příprav na cestu a kroků při zakládání ústavu pracoval Musil i pro ministra zahraničí Edvarda Beneše, kterému předkládal hlášení o situaci na Blízkém východě a o svých kontaktech se zahraničními diplomaty. Ministerstvo zahraničních věcí mělo zajistit výpravu na politické úrovni. Plánovaná cesta vedla do kolonií spojenců,³² a proto ji Praha chtěla posvětit výslovným souhlasem Paříže a Londýna.³³ Zatímco Francouzi ji hodnotili jako užitečnou i pro své zájmy, zdá se, že Britům příliš po chuti nebyla. Vyplývá to z Musilova dopisu Benešovi z 9. listopadu 1921, v němž píše, že už v prosinci

1920 osobně informoval francouzského vyslance a velký zájem o cestu projevil i někdejší velitel francouzské vojenské mise a náčelník Hlavního štábu v ČSR generál Maurice Pellé. Když Britové řadu měsíců nereagovali, navštívil Musil 8. listopadu 1921 se souhlasem Benešovy kanceláře britského vyslance George Clerka. Debata byla podle Musilova líčení komplikovaná. Vyslanec Musila nejprve urazil, když zapochyboval o vyhlídkách československého zahraničního obchodu,³⁴ a poté mu vysvětloval, že vzhledem k potížím, které má vláda Jeho Veličenstva od Egypta po Indii, nejsou Britové podobným návštěvám cizinců nakloněni. Ovšem pokud by cesta byla pojata turisticky, z úcty k Musilovi a Československé republice by ji okamžitě doporučil své vládě.

Britům se rovněž nelíbilo, že československá delegace měla začít cestu ve Francii a v severní Africe, kde plánovala pobýt přibližně šest týdnů. Musil, který evidentně ještě cítil roztrpčení z ponižujícího prověřování svých aktivit u dohodových vlád, se podle svých slov prudce ohradil:

*Jedeme-li přes Paříž, učiníme tak proto, poněvadž chceme hned za Francií navštívit francouzské kolonie africké. Myslím, že Anglie důvěřuje Francii a Francie Anglii. Či snad nedůvěřujete mně? Zkoumal jste mou činnost za války. Zkoumáte ji dnes?*³⁵

Tón hovoru se začal pomalu měnit a vyslanec nakonec slíbil Musilovi svou podporu. Musil ale trval na stanovisku, že zahájí cestu, až bude mít doporučení od britské vlády. Při přepisu rozhovoru

²⁹ Úterní cyklus (18.00–20.00) měl název Čelná města Orientu. Ve středu přednášel Musil na téma Dějiny severní Arabie a středního Eufratu za doby asyrské (17.00–18.00) a Úvod do studia Orientu (18.00–20.00). (Dopis Anny Blechové Theodoru Procházkovi ze 4. března 1977, rodinný archiv Františka Jordána) Posluchačstvo se scházelo četné a různorodé, napříč fakultami a zhusta i z veřejnosti. Krom přednáškových cyklů na Albertově vedl Musil na Strahově seminář pro pomocné vědy východní a v Klementinu vyučoval „novější“ arabštinu, na kterou se mu přihlásilo na 80 zájemců. Jejich řady ovšem záhy značně prořídly, když maximálně náročný učitel hovořil již od třetí hodiny téměř výhradně arabsky a neúprosně kritizoval mizerné repliky zkoušených frekventantů. (Kolářik 1928, s. 2)

³⁰ „Sám dále cestovati nemohu, poněvadž bych nevydal výsledků těchto nebezpečných a přece tak zajímavých cest.“ (Musil 1920a, s. 280) „Mně již vnitřní Arabie asi neuvidí. Zakončil jsem sbírání vědecké látky, a jest na mně, bych ji zpracoval a vydal, než kořen mého života vyschne...“ (Musil 1921, s. 226)

³¹ Musil se 9. března 1921 obrátil na kancléře Šamala, aby se pokusil vznik ústavu urychlit. „Podrobně vypracovaný návrh stanov i členů byl zaslán panu Presidentu republiky již v listopadu [1920]. 12. prosince mne pan President ubezpečil, že s návrhem úplně souhlasí [...] Po výslovném přání pana Presidenta republiky mám

s Drem Faflem odejeti na obhlednou cestu do celého orientu. Peníze jsou pro nás již uloženy u Živnostenské banky [byly uloženy u Zemské banky – pozn. aut.]. Cestu máme konati ve jménu a na prospěch Orientálního ústavu, tak by bylo nutno, aby byl tento zřízen spíše než odjedeme.“ (AKPR, T 1264/21)

³² Konstatování, převzaté z Musilova stylu vyjadřování, je vlastně nepřesné. Ambiciózně naplánovaná cesta měla začít v Maghribu a skončit v jihovýchodní Asii. Přesně vzato by výprava vstoupila na území nejen kolonií, ale i „protektorátů“ a po první světové válce vzniklých mandátů na Blízkém východě.

³³ „Jak víte, mám s Drem Faflem vykonati obhlednou cestu po celém blízkém orientě. Pan ministr [průmyslu, obchodu a živností] Dr. Hotowetz s Vámi o tom hovořil a Vás požádal, abyste promluvil s anglickým a francouzským vyslancem, poněvadž bez zvláštního doporučení jejich vlád by neměla naše cesta žádoucího úspěchu. [...] Dne 13. prosince [pozn. aut.: 1920; pravděpodobně to bylo o den dříve, viz výše] jsem podal zevrubnou zprávu o zamýšlené cestě panu Presidentu republiky, jenž s ní projevil úplný souhlas...“ (AÚTGM, fond Edvard Beneš, Kor. 42, složka 38)

³⁴ „Pan vyslanec mne přerušil jakousi pochybností jak o naší budoucnosti, tak i o schopnosti, bychom udrželi styky hospodářské s orientem.“ (Ibid.)

³⁵ Ibid.

Rakousko-uherská vojensko-politická mise do Osmanské říše v roce 1917, Jeruzalém; v popředí uprostřed arcivévoda Hubert Salvátor Habsbursko-Lotrinský, Alois Musil v uniformě ve druhé řadě první zleva. (Archiv Akademické společnosti Aloise Musila)

s Clerkem zároveň Beneše otevřeně informoval o své nechuti se na misi vůbec vypravit.

Musil Benešovi písemně reprodukoval dlouhé výňatky rozhovoru:

Ujišťuji Vás, pane vyslanče, že byste mně osobně prokázal největší službu, kdybyste svoji vládu přemluvil, aby s naší cestou vůbec nesouhlasila. Sám k cestě velké chuti nemám a podnikám ji jedině proto, že jsem Čech a že bych rád vykonal pro svou vlast aspoň tolik, kolik jsem vykonal pro cizinu. Cesta sama ruší můj stanovený pořádek jak na universitě, tak v mé pracovně. Rád bych dokončil svá vědecká díla, odejel na 2 měsíce do British Musea, na 2 do Louvru (...) a vrátil se začátkem 1922 s hotovými pracemi jako svobodný člověk do naší republiky. Pak bych byl volnější a mohl snáze konati práce jiné, jak v Orientálním Ústavě, tak v orientě. Proto Vás prosím, abyste mně aspoň k tomuto odkladu dopomohl. (...) My neodjedeme, pokud nedostaneme doporučení Vaší vlády. (...) Čím později je dostaneme, tím je mně to milejší a nejmilejší by mně bylo, kdybychom ho, pane vyslanče, vůbec nedostali.³⁶

Svoje obavy později vylíčil i v korespondenci s geografem prof. Jiřím Viktorem Danešem, kdy už Musil s Benešovým a Masarykovým pozh-

náním pracoval v Londýně na vytoužené edici svého díla.³⁷

Čeká mne známá cesta obhledná po Orientě, již bych se velice rád vyhnul, ale pochybuji, že to bude možno, poněvadž ji uznávají za velice důležitou jak pro Republiku, tak pro moji další působnost ve světě anglickém. (...) Ale věřte mně, že se tohoto úkolu bojím. Mám léta a toužím po klidu. Přípravy mne umožňují a rád bych se vyhnul veřejné pozornosti.³⁸

Závěr

Musilovi se nakonec podařilo etablovat nejen na Univerzitě Karlově, ale i v rámci mladého státu, kde začal neprodleně pracovat v intencích Masarykových i Benešových. Ne všechny velkolepé plány, ať Musilovy či Masarykovy, se však v prvních poválečných letech dařilo uskutečnit. Po třech letech od nástupu na univerzitu ale Musilovi svítla naděje na vydání mnohaleptého díla, ke kterému měl naráz napnout všechny síly.

Když v roce 1915 vyčerpaný a nemocný Musil zápasil v Bagdádu na závěr své dosud nejtěžší expedice s horečkou, byl přesvědčený, že se na Východ již nepodívá. O dva roky později jej však císař Karel I. postavil do čela rakousko-uherské orientální mise. V zájmu republiky a na výslovné

³⁶ AÚTGM, fond Edvard Beneš, Kor. 42, složka 38.

³⁷ Otevřenost vůči Benešovi zřejmě nezůstala bez odezvy. Po 16 letech posílal Musil do nakladatelství Melantrich krátkou charakteristiku svého díla a v závěru uvedl sám o sobě: „Dr. Edvard Beneš jako ministr zahraničních záležitostí radil Musilovi, aby chystaný dvouletý zájezd do Indie, Afgánska a Persie odložil na neurčitou dobu a zpracoval a vydal, co dotud nashromáždil.“ (Průklep Musilova dopisu nakladatelství Melantrich z 25. července 1937, MV, H 23748)

³⁸ Dopis z 9. listopadu 1923, Archiv Akademie věd České republiky, fond 274 Jiří Viktor Daneš, karton 2.

přání T. G. Masaryka nyní čekala Musila mnohaletá cesta do USA a Velké Británie, která v té době dostala přednost. Bez ní by zpracování připravené látky na reprezentativní úrovni nebylo možné. Cestování, úmorné práce a veřejné pozornosti si měl Musil ještě užít nadmíru, do Orientu se už ale tentokrát opravdu nevrátil.

P r a m e n y

Archiv Akademie věd České republiky, fond Jiří Viktor Daneš.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, protokoly D, T 1919–1938.

Archiv Ústavu T. G. Masaryka, fond Edvard Beneš, korespondence.

Muzeum Vyškovska ve Vyškově, historická sbírka, pozůstalost Aloise Musila, H 18–H 23.

Národní archiv Praha, fond 77 Josef Šusta, korespondence.

Rodinný archiv Františka Jordána, korespondence Anny Blechové.

Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy, fond Alois Musil.

P o u ž í t á l i t e r a t u r a

Bečka, Jiří: Alois Musil – duchovní otec Orientálního ústavu. In: Veselý, Rudolf (ed.): *Alois Musil – český vědec světového jména*. Praha, Globe, 1995, s. 29–32.

Čapek, Karel: *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha, Československý spisovatel, 1990.

Gellner, Ernest: Moravský Lawrence. In: Veselý, Rudolf (ed.): *Alois Musil – český vědec světového jména*. Praha: Globe, 1995, s. 29–32.

Gombár, Eduard: Alois Musil a jeho role při budování hospodářsko-politických vztahů k arabskému světu. In: Veselý, Rudolf (ed.): *Alois Musil – český vědec světového jména*. Praha, Globe, 1995, s. 39–48.

Hrozný, Bedřich: Nové úkoly orientální archeologie. *Naše doba* 7 (1920), s. 484–490.

Jordán, František: Anna Blechová vypráví o spolupráci s Aloisem Musilem. In: Mlateček, Karel (ed.): *Vyškovský sborník II*. Slavkov u Brna, SOKA Vyškov, 2001, s. 237–252.

Kolářik, Jaroslav: Musil přednáší. *Lidové noviny* 30. 6. 1928, s. 1–2.

Musil, Alois: Naše úkoly v orientalistice a v Orientě. *Naše doba* 3 (1919), s. 176–182.

– Naše úkoly v orientalistice a v Orientě. *Naše doba* 4 (1920a), s. 270–281.

– *Naše úkoly v orientalistice a v Orientě*. Praha, Edvard Leschingr, 1920b.

– My a Orient. *Sborník zahraniční politiky* 6 (1920c), s. 129–131.

– Jak jsem poznával Orient. (Nástupní přednáška univerzitní.) *Česká revue* 5–6 (1921), s. 214–227.

Navrátilová, Hana – Míšek, Roman: Alois Musil and the Rise of Czech Oriental Studies: A Perspective of a Non-classical Orientalism. *Archiv Orientální* 4 (2002), s. 558–564.

Opat, Jaroslav: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893*. Praha, Melantrich, 1990.

Polák, Stanislav: *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou 2*. Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2001.

Reich, Edvard: *Alois Musil, selský synek světovým cestovatelem*. Praha, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, 1930.

– *K 70. narozeninám prof. Dr. Aloise Musila*. Vyškov, Sbor pro oslavy prof. Dr. Aloise Musila, 1938.

A b s t r a c t

Alois Musil as the founder of Czechoslovak Oriental studies – in the service of the Republic

In the independent Czechoslovak Republic, President Tomáš Garrigue Masaryk played a profound role in influencing Musil's important decisions and subsequent actions, even though their political and social opinions differed. Musil, at that time a student of theology, met Masaryk in 1889 in Turčiansky Svätý Martin in Slovakia. He recalled Masaryk's emphasis on the necessity of having strong personal convictions when studying. Musil gave an inaugural lecture, *How did I get to know the Orient*, on 11th February 1920. In the auditorium, journalists and politicians were present, headed by the Minister of Foreign Affairs, Edvard Beneš. Musil's plans for Czech Oriental studies were not only scientific and cultural, but also political and economic.

Musil believed that for the newborn Czechoslovakian state the Orient could act as a substitute for colonies, since it could supply the country with raw materials in exchange for various products, and it could also offer its countrymen profitable employment opportunities. According to him, the government needed to systematically arouse interest in the Orient in Czechoslovakia and vice-versa, and also to use cultural links as the starting point for the establishment of active economic relations. Therefore, he believed it should be a national aim to establish an Oriental library, a school of living languages and a large Oriental institute.

In 1920, based on Masaryk's wishes, Musil began preparations for a great journey leading from Northern Africa to Southwest Asia, where he hoped to promote the political and economic interests of Czechoslovakia. The journey was postponed on several occasions and, in the end, never took place.

Mgr. Ing. Pavel Žďárský, Ph.D., religionista a filozof, je místopředsedou Akademické společnosti Aloise Musila (www.aloismusil.cz).